

College voor Toetsen en Examens

GRIEKSE TAAL EN CULTUUR VWO

CONCEPT SYLLABUS CENTRAAL
EXAMEN 2026

Versie 2, maart 2024

CENTRALE EXAMENS VO

Beschikbaar gesteld door Stichting Studiebegeleiding Leiden (SSL).

Voor alle eindexamens, zie www.alleexamens.nl. Voor de perfecte voorbereiding op je eindexamen, zie www.ssleiden.nl.

Verantwoording:

© 2024 College voor Toetsen en Examens, Utrecht.

Alle rechten voorbehouden. Alles uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Deze syllabus bevat een specificatie van de examenstof Griekse Taal en Cultuur (GTC) voor het examenjaar 2026. Het in de syllabus vermelde pensum is door CvTE vastgesteld na advies van de Vereniging van Classici in Nederland (VCN). De syllabus is tot stand gekomen in overleg tussen de vaststellingscommissie GTC van het CvTE en de constructiegroep GTC van Cito en na raadpleging van SLO en universitaire specialisten door het CvTE vastgesteld.

INHOUD

VOORWOORD	4
1 EXAMENSTOF VAN HET CENTRAAL EXAMEN	5
2 SPECIFICATIE EXAMENSTOF VAN HET CENTRAAL EXAMEN	6
A. TEKSTEN	6
B. CULTUURHISTORISCHE CONTEXT	7
C. EINDTERMEN	10
3 HET CENTRAAL EXAMEN	11
3.1 ZITTINGEN CENTRAAL EXAMEN	11
3.2 HULPMIDDELEN	11
BIJLAGE 1. EXAMENPROGRAMMA GRIEKSE TAAL EN CULTUUR VWO	12
BIJLAGE 2. DE PLAATS VAN GRIEKSE TAAL EN CULTUUR EN LATIJNSE TAAL EN CULTUUR IN DE PROFIELEN	14
BIJLAGE 3. DE MINIMUMLIJST GRIEKS	15

VOORWOORD

De minister heeft de examenprogramma's op hoofdlijnen vastgesteld. In het examenprogramma zijn de exameneenheden aangewezen waarover het centraal examen (CE) zich uitstrekt: het CE-deel van het examenprogramma.

Het College voor Toetsen en Examens (CvTE) geeft in een syllabus, die jaarlijks verschijnt, een toelichting op het CE-deel van het examenprogramma. Behalve een beschrijving van de exameneisen voor een centraal examen kan een syllabus verdere informatie over het centraal examen bevatten. Bijvoorbeeld over een of meer van de volgende onderwerpen: specificaties van examenstof, begrippenlijsten, bekend veronderstelde onderdelen van domeinen of exameneenheden die verplicht zijn op het schoolexamen, bekend veronderstelde voorkennis uit de onderbouw, bijzondere vormen van examinering (zoals computerexamens), voorbeeldopgaven, toelichting op de vraagstelling, toegestane hulpmiddelen.

De functie van een syllabus is een leraar in staat te stellen zich een goed beeld te vormen van wat in het centraal examen wel en niet gevraagd kan worden. Naar zijn aard is een syllabus dus niet een volledig gesloten en afgebakende beschrijving van alles wat op een examen zou kunnen voorkomen. Het is mogelijk, al zal dat maar in beperkte mate voorkomen, dat op een CE ook iets aan de orde komt dat niet met zo veel woorden in deze syllabus staat, maar dat naar het algemeen gevoelen in het verlengde daarvan ligt.

Een syllabus is ook een hulpmiddel voor degenen die zichzelf op een centraal examen voorbereiden. Een syllabus kan ook behulpzaam zijn voor de producenten van leermiddelen en voor nascholingsinstanties. De syllabus is niet van belang voor het schoolexamen. Daarvoor zijn door de SLO handreikingen geproduceerd die niet in deze uitgave zijn opgenomen.

Deze syllabus geldt voor het examenjaar 2026. Syllabi van eerdere jaren zijn niet meer geldig en kunnen van deze versie afwijken. Voor het examenjaar 2027 wordt een nieuwe syllabus vastgesteld. Het CvTE publiceert uitsluitend digitale versies van de syllabi. Dit gebeurt via Examenblad.nl (www.examenblad.nl), de officiële website voor de examens in het voortgezet onderwijs. In de syllabi 2026 zijn de wijzigingen ten opzichte van de vorige syllabus voor het examenjaar 2025 duidelijk zichtbaar. De veranderingen zijn geel gemarkeerd. Er zijn diverse vakken waarbij de syllabus 2026 geen inhoudelijke veranderingen heeft ondergaan.

Een syllabus kan ook tussentijds worden aangepast, bijvoorbeeld als een in de syllabus beschreven situatie feitelijk veranderd is. De aan een centraal examen voorafgaande Septembermededeling is dan het moment waarop dergelijke veranderingen bekendgemaakt worden. Kijkt u voor alle zekerheid jaarlijks in september op Examenblad.nl.

Het CvTE stelt het aantal en de tijdsduur van de toetsen van het centraal examen vast en de wijze waarop het centraal examen wordt afgenomen. Deze vaststelling wordt gepubliceerd in het rooster voor de centrale examens en in de Septembermededeling.

Voor opmerkingen over syllabi houdt het CvTE zich steeds aanbevolen. U kunt die zenden aan info@cvte.nl of aan CvTE, Postbus 315, 3500 AH Utrecht.

De voorzitter van het College voor Toetsen en Examens,

Drs. J.H. (John) van der Vegt MPM

1 EXAMENSTOF VAN HET CENTRAAL EXAMEN

Het centraal examen heeft betrekking op de domeinen A (subdomein 1: reflectie op klassieke teksten), B1 (B.3) en C (C.5).

Het centraal examen heeft betrekking op authentieke en vertaalde teksten van een of meer auteurs, behorend tot eenzelfde genre.

Het CvTE stelt het aantal en de tijdsduur van de zittingen van het centraal examen vast.

Het CvTE maakt een specificatie bekend van de examenstof van het centraal examen.

De examenonderwerpen in de aankomende jaren zijn:

2026	2027	2028
Homerus, <i>Odyssee</i>	Herodotus	Plato

---

¹ Voor zover dat mogelijk is, gelet op het karakter van het centraal examen.

2 SPECIFICATIE EXAMENSTOF VAN HET CENTRAAL EXAMEN

Kernauteur : Homerus
Genre: Epiek

A. TEKSTEN

Tekstedities: D.B. Monro, T.W. Allen, *Homeri Opera III-IV*, Oxford 1963 (second edition)
Thema: Penelope als heldin

1 Pensum

De met een asterisk (*) gemarkeerde passages worden in vertaling gelezen.

1.1-21	Prooemium; Odysseus is nog altijd niet thuis en verblijft bij Calypso.
1.325-364*	Phemius zingt over Troje, tot verdriet van Penelope; Telemachus stuurt haar weg.
2.84-145*	Antinoüs vertelt over de list van Penelope; Telemachus staat niet toe dat zij hertrouwt.
2.146-176*	Zeus stuurt een vogelteken, dat door een ziener wordt uitgelegd.
5.75-148	Hermes draagt Calypso op om Odysseus te laten gaan; met tegenzin gaat zij akkoord.
5.149-227	Calypso en Odysseus spreken over zijn vertrek; Calypso vergeleken met Penelope.
11.150-224	Odysseus ontmoet zijn overleden moeder in de onderwereld; gesprek over Penelope en de situatie op Ithaca.
11.385-434*	Odysseus ontmoet de schim van Agamemnon, die vertelt over zijn dood.
11.435-466	De schim van Agamemnon vergelijkt Clytaemnestra met Penelope.
15.1-42*	Athene spoort Telemachus aan terug te keren naar Ithaca: Penelope staat op het punt te trouwen. De vrijers leggen een hinderlaag voor Telemachus.
15.143-181*	Bij het afscheid in Sparta ziet Telemachus een arend met een gans in zijn klauwen; Helena legt het voorteken uit.
17.98-166*	Telemachus en Theoclymenus vertellen Penelope wat zij weten over de locatie van Odysseus.
19.100-163	Penelope vertelt (de vermomde) Odysseus over haar list met het weefgetouw.
19.349-393*	Eurycleia spreekt tot Penelope en Odysseus; Eurycleia herkent Odysseus' litteken.
19.467-507	Eurycleia's reactie; Odysseus maant haar tot stilte.
19.535-569	De droom van Penelope en de uitleg door Odysseus.
20.56-121*	Gebeden van Penelope en van Odysseus, gevolgd door een bliksemslag bij heldere hemel; extra gebed van een dienaar.
21.63-135*	De wedstrijd met de boog wordt voorbereid; Telemachus doet een poging.
21.273-310*	Odysseus vraagt de boog te mogen proberen; Antinoüs reageert verontwaardigd.
21.311-358	Penelope geeft toestemming, waarna ze door Telemachus wordt weggestuurd.
23.1-57*	Eurycleia vertelt Penelope over de terugkeer van Odysseus en de dood van de vrijers.
23.58-114	Penelope is sceptisch, zelfs als ze Odysseus ziet; Telemachus berispt haar maar Penelope legt haar gedrag uit.
23.153-204*	Penelope stelt Odysseus op de proef.
23.205-246	Penelope en Odysseus herenigd.
23.300-343	Penelope en Odysseus vertellen elkaar wat ze in elkaars afwezigheid hebben meegemaakt.
24.98-190*	In de onderwereld: Amphimedon vertelt Agamemnon over de list met het weefgetouw en de dood van de vrijers.
24.191-204*	Agamemnon prijst Penelope en bekritiseert Clytaemnestra.

Teksten ter vergelijking

Ovidius, *Heroides* I: de fictieve brief van Penelope aan Odysseus

Thema

Het pensum van 2026 gaat over de rol van vrouwen in de *Odyssee*, en dan met name over de manier waarop Penelope door de verteller wordt gepresenteerd als een heldin die op gelijke hoogte staat met en de perfecte partner is voor Odysseus. De list met het weefgetouw toont haar schrandereheid, durf en

doorzettingsvermogen, terwijl haar betrokkenheid bij de wedstrijd met de boog en de test van Odysseus door middel van het bed haar listigheid en improviserend vermogen laten zien – allemaal eigenschappen die ook typerend zijn voor Odysseus.

Naast de verteller laten ook personages hun licht schijnen over Penelope en haar kwaliteiten: de nimf Calypso, die haar als minder dan zichzelf afschildert maar wel Odysseus aan haar verliest, Telemachus, die zich als opgroeiende heer des huizes niet altijd raad met haar weet, Odysseus' moeder die haar beschouwt als een trouwe echtgenote, en Agamemnon, die vanuit zijn eigen ervaring alle vrouwen wantrouwt maar uiteindelijk de trouw en integriteit van Penelope moet erkennen.

De verschillende blikken op Penelope openen een venster op de relatie tussen mannen en vrouwen in de oudheid, en de mogelijke rol(len) die vrouwen geacht werden op zich te nemen. Het pensum nodigt lezers uit te bedenken welke kenmerken universeel zijn, en welke cultuur- of tijdgebonden. Is Penelope alleen een heldin in de *Odyssee*, of is zij ook een bron van inspiratie voor onze maatschappij?

2 Genre

Definitie en kenmerken van het genre

Het epos is een lang verhalend gedicht in dactylische hexameters. Hoofdpersonen in een epos zijn helden en (in mindere mate) heldinnen uit het verre verleden, en ook de goden spelen een belangrijke rol: zij sturen de handeling of nemen er zelfs aan deel. De bekendste epische gedichten uit de klassieke oudheid zijn de *Ilias* en de *Odyssee*, toegeschreven aan Homerus (precieze datering onbekend, waarschijnlijk eind achtste eeuw v. Chr.) en de *Aeneis* van Vergilius (eerste eeuw v. Chr.).

Het homerische epos is het eindproduct van een lange traditie van orale zangkunst. Er zijn aanwijzingen dat deze traditie al in de Myceense tijd (1600-1200 v. Chr.) bestond. Rondtrekkende beroepszangers (ᾄδοί) droegen in de paleizen van de koningen epische gedichten voor, waarbij zij zichzelf begeleidden op een snaarinstrument. Deze traditie werd voortgezet door Aeolische Grieken, afkomstig uit het noorden van Griekenland, en later overgenomen door Ionische zangers. Zo ontwikkelde zich in de loop der eeuwen een epische kunsttaal: een taal die niet correspondeert met één gesproken dialect maar die elementen uit verschillende dialecten en uit verschillende perioden in zich verenigt.

De orale achtergrond van het homerische epos blijkt uit de herhaling van dezelfde scènes (zogenaamde typische scènes) en dezelfde verzen en versdelen (formules). Een voorbeeld van een formule is de vaste combinatie van een zelfstandig naamwoord of een eigennaam met een bijvoeglijk naamwoord (epitheton ornans), zoals 'de snelvoetige Achilles' of 'de listige Odysseus'. De telkens terugkerende elementen stelden een zanger in staat zijn gedichten al zingend en improviserend te componeren, met een grote mate van vrijheid: bij iedere voordracht ontstond zo een uniek gedicht, nooit helemaal hetzelfde als de andere keren dat het gedicht werd voorgedragen. Op die manier kon een zanger gedurende vele jaren schaven aan de manier waarop hij een verhaal, waarvan de stof grotendeels vaststond, aan het publiek ten gehore bracht.

De verteller

In het homerische epos hebben we te maken met een alwetende verteller die zelf geen rol speelt in het verhaal. Zijn alwetendheid blijkt onder andere uit het feit dat hij de afloop van het verhaal en de gedachten van de personages kent. Deze alwetendheid wordt binnen het epos verklaard door zijn nauwe samenwerking met de Muze.

Naast de verteller zijn ook de personages zelf veelvuldig aan het woord. De *Ilias* bestaat voor bijna de helft uit directe rede, de *Odyssee* zelfs voor meer dan de helft. Hierdoor kan de dichter vanuit verschillende perspectieven het verhaal (laten) vertellen.

De verteller levert maar zelden expliciet commentaar op de handeling, maar zijn sturende hand blijkt wel duidelijk uit allerlei verteltechnieken. Zo kan hij – of een personage – bijvoorbeeld vooruitlopen op het verhaal (prospectie) of teruggrijpen op een eerdere gebeurtenis (retrospectie).

3 Taal

De CvTE-minimumlijst (zie bijlage 3) vormt het uitgangspunt bij de annotatie van de op het centrale examen voorgelegde authentieke (ongelezen) tekst. Daarnaast worden de volgende verschijnselen bekend verondersteld:

Algemeen

- niet gecontraheerde vormen: ἄλγεα i.p.v. ἄλγη, προσεφώνεε i.p.v. προσεφώνει
- η in plaats van lange α ook na ε, ι of ρ: παχείη i.p.v. παχεία
- preposities: ἐνί = ἐν; ἐς = εἰς
- κεν(v) = ἄν

- -σσ- i.p.v. -ππ-: θᾶσσον i.p.v. θᾶπτον
- contractie van ε en ο tot ευ i.p.v. ου
- variatie in vormen:
  - o diectasis: εἰσορόωντες
  - o metrische verlenging: οὐλόμενος naast ὀλόμενος
  - o vormen met enkele en dubbele medeklinker: γελάσας en γελάσσας, Ἀχιλλεύς en Ἀχιλεὺς

Werkwoorden

- het augment blijft vaak achterwege: τεύχε = ἔτευχε, ἀμείβετο = ἡμείβετο
- tmesis: κατὰ δάκρυ χέουσα
- iteratief suffix -σκ-
- de afwijkende vormen van εἶμι (zijn) en εἶμι (gaan)
- uitgangen -ηαι / -εαι i.p.v. -η / -ει (2e pers. ev. med.): πίθηαι = πίθη, δυνήσεται = δυνήσει
- uitgang 1e pers. mv. med. -μεσθα i.p.v. -μεθα: μεταφρασόμεσθα = μεταφρασόμεθα
- uitgang 3e pers. mv. -ν i.p.v. -σαν: ἔβαν = ἔβησαν
- infinitivusuitgangen -(ε)μεν / -(ε)μεναι: φερέμεν = φέρειν, διεξιμέναι = διεξιέναι

Naamwoorden

- gen. ev. o-decl.: -οιο i.p.v. -ου: χοροῖο i.p.v. χοροῦ
- gen. ev. a-decl. mannelijke woorden op -ης: -αο / -εω i.p.v. -ου: Ἀτρείδαο, Πηληϊάδεω
- gen. mv. a-decl.: -ᾶων/-ἔων: Μουσάων, πασῶων
- dat. mv. a-decl.: -ησι(v) i.p.v. -αις: γλαφυρήσιν i.p.v. γλαφυραῖς
- dat. mv. o-decl.: -οισι(v) i.p.v. -οις: οἴωνοῖσι i.p.v. οἴωνοῖς
- dat. mv. gem. decl.: -εσσι(v) i.p.v. -σι(v): ἀνδρεσσιν i.p.v. ἀνδράσι
- suffixen -δε en -θεν: οἴκόνδε, οἴκοθεν
- verbuiging van Ζεύς
- verbuiging van πόλις
- verbuiging van νηῦς (= Att. ναῦς): νηός, νηί, νῆα, νῆες, νεῶν, νηυσίν/νέεσσι, νῆας

Voornaamwoorden

- persoonlijke voornaamwoorden ἐγών, τοι, οὔ, οἱ, ἐ, σφί(v), σφίσι(v), μιν
- het latere lidwoord met functie van aanwijzend voornaamwoord
- het latere lidwoord (aanwijzend voornaamwoord) gebruikt als betrekkelijk voornaamwoord (beginnend met τ-)
- bezittelijk voornaamwoord ὅς, ἧ, ὅν

Syntaxis

- bijwoordelijk gebruik van voorzetsels: περὶ δὲ Τρωαί ἄλις ἦσαν
- τε in relatieve bijzinnen met algemene strekking en in vergelijkingen ('episch τε')
- plaatsing voorzetsels in postpositie (met verplaatsing van het accent): νηυσὶν ἔπι γλαφυρήσιν

B. CULTUURHISTORISCHE CONTEXT

1 De auteur en zijn werk

De *Ilias* en de *Odyssee* staan van oudsher op naam van Homerus. Over zijn persoon en de plaats waar hij leefde is nauwelijks iets met zekerheid te zeggen. Hetzelfde geldt voor de periode waarin hij leefde: volgens de meeste geleerden was dat in de achtste eeuw v. Chr. Het is zelfs onzeker of hij als auteur van *Ilias* én *Odyssee* beschouwd kan worden. Deze onzekerheid bestond al in de oudheid.

In de achttiende eeuw is daar nog een beroemde wetenschappelijke controverse bijgekomen, de zogeheten 'homerische kwestie'. Hierin stonden twee partijen tegenover elkaar, de 'Analytici' en de 'Unitariërs'. De Analytici waren op grond van door hen vastgestelde tegenstrijdigheden van mening dat de *Ilias* en de *Odyssee* elk een samenvoeging zijn van kortere, door verschillende dichters gecomponeerde gedichten. De Unitariërs daarentegen vonden in de samenhang die beide werken vertonen, aanleiding om ervan uit te gaan dat zowel de complete *Ilias* als de complete *Odyssee* door één briljante dichter gecomponeerd is.

In de twintigste eeuw heeft deze kwestie door het werk van Milman Parry een nieuwe wending gekregen. Volgens zijn theorie vormen de *Ilias* en *Odyssee* het eindpunt van een eeuwenlange mondelinge overlevering. Zangers (de reeds genoemde aoidoi) maken met behulp van vaste structurelementen improviserenderwijs telkens iets andere versies van bekende verhalen. Homerus zou zo'n zanger geweest kunnen zijn. Omdat de theorie van Parry een goede verklaring biedt voor bijvoorbeeld het formulair karakter van het epos, voor het voorkomen van taalelementen uit verschillende dialecten en tijdsperiodes, en voor de door de Analytici gevonden tegenstrijdigheden, is zijn theorie algemeen

aanvaard. Wat nog wel steeds onderwerp van debat is, is de vraag hoe de *Ilias* en de *Odyssee* uiteindelijk op schrift zijn gesteld. Een mogelijkheid is dat een zanger de gedichten heeft gedichteerd.

Korte inhoud van beide werken

De openingsverzen van de *Ilias* en de *Odyssee* geven aan waar de epen over gaan: de *Ilias* over de wrok van Achilles, de *Odyssee* over de omzwervingen van Odysseus.

De *Ilias* beschrijft een periode van ongeveer vijftig dagen in het tiende jaar van de strijd om Troje. Deze oorlog was ontstaan doordat de Trojaanse prins Paris de Spartaanse koningin Helena, de vrouw van koning Menelaus, had ontvoerd, volgens de mythe omdat zij aan hem beloofd was door Aphrodite. Vervolgens trokken de Grieken onder leiding van Agamemnon, broer van Menelaus en koning van het machtige Mycene, gezamenlijk op tegen Troje.

In de *Ilias* is de ruzie tussen Agamemnon en de beste krijger Achilles, en in het bijzonder Achilles' besluit niet langer deel te nemen aan de strijd, het gegeven dat als uitgangspunt voor het gedicht is genomen. Achilles' wrok heeft ook voor hem zelf een direct gevolg, omdat zijn vriend Patroclus in zijn plaats aan de strijd deelneemt en daarbij sneuvelt door toedoen van de Trojaanse held Hector. Daarop neemt Achilles weer deel aan de strijd, doodt hij Hector en mishandelt diens dode lichaam. De *Ilias* eindigt wanneer Achilles het lichaam van Hector tegen betaling van een losprijs overdraagt aan zijn vader Priamus.

De *Odyssee* gaat over het verhaal van Odysseus' thuisreis van Troje naar Ithaca en de herovering van zijn paleis en koningschap op de vrijers die zijn machtspositie bedreigen. De door hem tijdens zijn reis beleefde avonturen worden grotendeels door hemzelf verteld, wanneer hij aan het hof van de Phaeaken zijn verhaal doet. Daarnaast zijn de verwickelingen in Odysseus' paleis op Ithaca tijdens zijn afwezigheid, vooral Penelopes inspanningen om zich de vrijers van het lijf te houden, en de reizen van zijn zoon Telemachus belangrijke bouwstenen van het verhaal. Deze verhaallijnen komen in de tweede helft van de *Odyssee* samen wanneer Odysseus en Telemachus elkaar op Ithaca treffen; wanneer zij gezamenlijk de vrijers gedood hebben, volgt de hereniging van Odysseus met Penelope.

Centrale thema's van beide werken

Beide werken van Homerus zijn epen over helden die op de proef gesteld worden in uitzonderlijke situaties zoals oorlogen en verre reizen; het gaat daarbij voortdurend om de vraag hoe mannen zich moeten gedragen tegenover elkaar, de goden, de doden, en hun vrouwen en familie. Vrouwen vechten en reizen niet, maar spelen wel een belangrijke rol in beide werken.

De homerische held bewijst zijn voortreffelijkheid (ἀρετή) op het slagveld en in de vergadering. Ἀρετή moet erkend worden, verbaal en materieel; daaraan ontleent de held zijn prestige (τιμή). Het prestige dat iemand heeft, moet in de juiste verhouding staan tot zijn prestaties. Prestige is voor de held het allerbelangrijkste: verzamelt hij tijdens zijn leven genoeg prestige, dan neemt deze de vorm aan van roem (κλέος), die zelfs kan voortbestaan na de dood (vooral als zij wordt vastgelegd in epische poëzië). Het oordeel van anderen is belangrijk en sociale gêne (αἰδώς) weerhoudt hem ervan gedrag te vertonen dat niet acceptabel is, zoals vluchten uit de strijd en een lafaard (κακός) worden; een andere functie van αἰδώς is dat men rekening houdt met de τιμή van anderen. Zijn de gevolgen van een daad fataal, dan kan de held zijn verkeerde optreden toeschrijven aan verblindings (ἄτη), die wordt voorgesteld als een externe, door de goden gezonden macht.

Hoewel oorlog en andere moeilijke omstandigheden in de epen meestal worden voorgesteld als de gelegenheid om dapperheid ten toon te spreiden en roem te verwerven, heeft Homerus ook oog voor verdriet en verlies (zoals dat van Achilles en Andromache, de vrouw van Hector). De dichter ziet dat er zowel winnaars als slachtoffers zijn, en dat roem en dood met elkaar verbonden zijn.

De rol van de goden

De homerische goden zijn onsterfelijk en verouderen niet. Ze leven op de Olympus. Ze zijn antropomorf: ze hebben een menselijke gedaante, handelen als mensen en vertonen menselijke emoties. De goden zijn ondergeschikt aan Zeus, de oppergod. De goden volgen de gebeurtenissen in de wereld van de stervelingen en grijpen daarin regelmatig in. Ze kunnen aan mensen verschijnen (meestal in de gedaante van een bepaalde sterveling), hun gedachten ingeven of moed inblazen en voortekenen geven. In de *Ilias* zijn vrijwel alle goden emotioneel betrokken bij de oorlog en grijpen zij in ten gunste van hun kinderen en favorieten. In de *Odyssee* staat Athena haar favoriet Odysseus steeds terzijde, en Odysseus ontmoet ook andere godheden. Homerus stelt het dikwijls zo voor dat het handelen van mensen twee oorzaken heeft: de stervelingen nemen hun beslissingen op basis van hun eigen gevoelens en overwegingen, maar tegelijkertijd worden zij aangestuurd door de goden (dubbele motivatie). Naast de goden voert Homerus ook het noodlot op als een instantie die van invloed is op het leven van mensen, vooral waar het het moment van hun dood betreft.

Waardering in de oudheid

De homerische epen stonden in de oudheid in hoog aanzien. Grieken refereerden aan Homerus simpelweg als ὁ ποιητής, de dichter. Homerus gold niet alleen als de beste dichter van de Grieken, maar zijn werken vervulden ook een centrale rol in hun maatschappij en cultuur. De Grieken discussieerden over de helden en hun acties en vergeleken mensen uit hun eigen tijd met Homerische helden. Er werd kwistig uit de epen geciteerd, zonder dat het nodig was de bron te vermelden. In het Griekse onderwijs namen de epen van Homerus dan ook een belangrijke plaats in: leerlingen leerden lezen en schrijven aan de hand van de *Ilias* en de *Odyssee*, en leerden passages uit hun hoofd. Een Romein die Grieks kende, had in elk geval Homerus gelezen.

2 De historische context

In de periode van circa 1600-1200 v. Chr. bloeide op het Griekse vasteland de Myceense beschaving. Resten van burchten uit die periode zijn gevonden in onder andere Mycene en Tiryns. De paleizen in die burchten bestonden uit een complex van gebouwen rond een troonzaal (μέγαρον). Het schrift van de Myceners, het zogenaamde Lineair B, is een lettergreepschrift. Men schreef op kleitabletten, die in sommige gevallen door brand gebakken werden en zo bewaard zijn gebleven. Het schrift werd waarschijnlijk alleen voor administratieve doeleinden gebruikt. Deze teksten vertegenwoordigen het oudste bewaard gebleven Grieks.

Er zijn sterke aanwijzingen dat er regelmatig oorlogen plaatsvonden tussen Myceense Grieken en bewoners van Klein-Azië. Dat er werkelijk een oorlog tussen Grieken en Troje heeft plaatsgevonden, is dus zeker niet onmogelijk. Aan het einde van de negentiende eeuw wilde Heinrich Schliemann met zijn opgravingen in Hissarlik (Troje) en Mycene bewijzen dat de Trojaanse oorlog historisch is. Schliemann was ervan overtuigd dat hij het door Homerus beschreven Troje gevonden had; deze identificatie wordt echter niet door iedereen aanvaard. Het debat hierover is nog steeds in volle gang.

Rond 1200 v. Chr. komt er vrij plotseling een einde aan de Myceense beschaving; het is niet zeker wat daarvan de oorzaak was, maar het is waarschijnlijk dat invallen van vijandige volkeren daarbij een belangrijke rol speelden. Een deel van de Myceense bevolking lijkt naar andere delen van de Griekse wereld geëmigreerd te zijn. Wanneer vanaf ongeveer 1200 v. Chr. de vanuit de paleizen georganiseerde staten uiteenvallen, komen daar kleinere verbanden voor in de plaats. Rijke grondbezitters maken de dienst uit; de vorst (βασιλεύς), afkomstig uit hun midden, oefent als primus inter pares zijn gezag uit. De periode van circa 1200-800 v. Chr. laat een veel armere samenleving zien, zonder grote monumentale gebouwen. In deze periode doet ook het ijzer zijn intrede, naast het brons van de Myceense beschaving. Door hun lange ontstaansgeschiedenis komen in de Homerische epen elementen uit verschillende eeuwen voor, van de late bronstijd tot de vroege ijzertijd.

Het Lineair B schrift is met de val van de Myceense paleizen verloren gegaan, maar in de negende of achtste eeuw v. Chr. wordt het alfabet in gebruik genomen, grotendeels overgenomen van de Phoeniciërs. Het is niet ondenkbaar dat Homerus bij het dichten gebruik gemaakt van dit schrift, maar geleerden zijn het daarover niet met elkaar eens. In de zesde of vijfde eeuw v. Chr. ontstaat er een geschreven versie van de Homerische epen. Het beroep van de improviserende aoidoi verdwijnt dan geleidelijk; de rapsoden, voordrachtskunstenaars die de gedichten uit hun hoofd leren en onveranderd voordragen tijdens religieuze festivals, nemen hun plaats in.

C. EINDTERMEN

Voor de toetsing van de eindtermen (zie bijlage 1) worden de CvTE-minimumlijst (bijlage 3) en deze syllabus als uitgangspunt genomen.

3 HET CENTRAAL EXAMEN

3.1 ZITTINGEN CENTRAAL EXAMEN

Raadpleeg hiervoor Het examenblad, www.examenblad.nl.

3.2 HULPMIDDELEN

Raadpleeg hiervoor Het examenblad, www.examenblad.nl.

BIJLAGE 1. EXAMENPROGRAMMA GRIEKSE TAAL EN CULTUUR VWO

Griekse taal en cultuur (GTC)

Het eindexamen

Het eindexamen bestaat uit het centraal examen en het schoolexamen.

Het examenprogramma bestaat uit de volgende domeinen:

Domein A Reflectie op klassieke teksten (sub domein 1) en antieke cultuur (sub domein 2)

Domein B Reflectie op relaties tussen de antieke cultuur en de latere Europese cultuur

Domein C Zelfstandige oordeelsvorming

Domein D Oriëntatie op studie en beroep

Domein E Informatievaardigheden.

Het centraal examen

Het centraal examen heeft betrekking op de domeinen A (sub domein 1: reflectie op klassieke teksten), B² (B.3) en C (C.5).

Het centraal examen heeft betrekking op authentieke en vertaalde teksten van een of meer auteurs, behorend tot eenzelfde genre.

Het CvTE stelt het aantal en de tijdsduur van de zittingen van het centraal examen vast.

Het CvTE maakt een specificatie bekend van de examenstof van het centraal examen.

Het schoolexamen

Het schoolexamen heeft betrekking op de domeinen A, B, C, D en E.

Deze domeinen komen aan de orde aan de hand van:

- een selectie van circa 30 pagina's (Oxford Classical Text) Griekse teksten. Deze selectie bevat teksten van tenminste twee genres uit de Griekse literatuur (zodanig dat samen met de auteur van het centraal examen proza én poëzie aan bod komen). Deze selectie bevat geen teksten van de auteur(s) die voor het centraal examen zijn vastgesteld, tenzij deze teksten behoren tot een ander genre en thema.

Daarnaast komen deze domeinen aan de orde aan de hand van:

- een selectie van tenminste 45 pagina's klassieke, vertaalde teksten;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: toetsing van het vertalen van één of meer ongeziene passages;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: toetsing van de (creatieve) verwerking van een of meer cultuurdomeinen;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: stof van het centraal examen naast de hierboven vermelde stof voor het schoolexamen;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vak onderdelen, die eventueel per kandidaat kunnen verschillen.

Het bevoegd gezag kiest tenminste drie van de volgende cultuurdomeinen waarop de eindtermen betrekking hebben: verhalengoed, drama, beeldende kunst, architectuur, filosofie.

Het bevoegd gezag kan, naast bovengenoemde domeinen, ook eigen cultuurdomeinen toevoegen.

De examenstof

Domein A: Reflectie op klassieke teksten en antieke cultuur

Subdomein 1: Reflectie op klassieke teksten

1 De kandidaat kan zijn begrip van Griekse en klassieke, vertaalde teksten demonstreren door:

- een ongeziene passage te vertalen;
- een passage te analyseren en interpreteren vanuit taalkundig, letterkundig en cultuurhistorisch perspectief;
- een passage vanuit taalkundig, letterkundig en cultuurhistorisch perspectief te vergelijken met andere cultuuruitingen uit de oudheid of latere perioden.

² Voor zover dat mogelijk is, gelet op het karakter van het centraal examen.

Subdomein 2: *(alleen van toepassing op het schoolexamen) Reflectie op antieke cultuur*

2 De kandidaat kan:

- antieke cultuuruitingen van verschillende cultuurdomeinen plaatsen in hun historische en culturele context en met elkaar in verband brengen;
- antieke cultuuruitingen onderzoeken en zijn bevindingen formuleren.

Domein B: Reflectie op relaties tussen de antieke cultuur en de latere Europese cultuur

3 De kandidaat kan door de bestudering van de Griekse en klassieke, vertaalde teksten tegen de achtergrond van de antieke cultuur:

- onderwerpen actualiseren die voortvloeien uit een confrontatie tussen deze teksten en eigentijdse ontwikkelingen;
- de eigentijdse cultuur plaatsen in het perspectief van de klassieke traditie waarin Europa staat.

4 *(Alleen van toepassing op het schoolexamen):*

De kandidaat kan

- voorbeelden uit de receptiegeschiedenis herkennen, deze plaatsen in de context van de betreffende periode in de Europese cultuur en de van toepassing zijnde werkingsmechanismen noemen;
- cultuuruitingen uit de latere Europese cultuur vergelijken met antieke cultuuruitingen.

Domein C: Zelfstandige oordeelsvorming

5 De kandidaat kan een beargumenteerde reactie formuleren op de inhoud van voorgelegde teksten en andere cultuuruitingen (uit de Oudheid en latere tijden).

6 *(Alleen van toepassing op het schoolexamen)*

De kandidaat kan cultuuruitingen uit de latere Europese cultuur vergelijken met antieke cultuuruitingen en daarover een beargumenteerd oordeel geven.

Domein D: Oriëntatie op studie en beroep

Domein E: Informatievaardigheden

7 De kandidaat kan:

- doelgericht informatie en bronnenmateriaal zoeken, beoordelen, selecteren en verwerken, o.a. met behulp van het woordenboek;
- (verworven) informatie verwerken en daaruit beredeneerde conclusies trekken;
- gebruik maken van verschillende ICT-toepassingen bij GTC;
- adequaat schriftelijk, mondeling en digitaal in het publieke domein communiceren over onderwerpen uit het desbetreffende vakgebied;
- bij het verwerven van vakkennis en vakvaardigheden reflecteren op eigen belangstelling, motivatie en leerproces.

BIJLAGE 2. DE PLAATS VAN GRIEKSE TAAL EN CULTUUR EN LATIJNSE TAAL EN CULTUUR IN DE PROFIELEN

Latijnse taal en cultuur en Griekse taal en cultuur

Latijnse taal en cultuur of Griekse taal en cultuur, ter keuze van de leerling, maken deel uit van het gemeenschappelijk deel van elk profiel in het gymnasium.

Latijnse taal en cultuur of Griekse taal en cultuur kunnen als profielkeuzevak in het profiel cultuur en maatschappij op het atheneum worden gekozen, indien het bevoegd gezag ervoor kiest deze vakken aan te bieden.

Latijnse taal en cultuur en Griekse taal en cultuur kunnen op het atheneum als keuze-examenvak worden gekozen, indien het bevoegd gezag ervoor kiest deze vakken aan te bieden.

BIJLAGE 3. DE MINIMUMLIJST GRIEKS

De minimumlijst Grieks bestaat uit drie delen: I vormleer, II syntaxis en III literaire termen. Deel I en II bevatten een opsomming van de taalkundige verschijnselen die kandidaten moeten kennen en die niet geannoteerd worden bij de vertaalopgave bij het Centraal examen. Deel III bevat een overzicht van literaire termen die door het CvTE bekend worden verondersteld.

De minimumlijst Grieks hanteert de terminologie die ook bij het Centraal Examen gehanteerd wordt. Er is zo veel mogelijk gekozen voor een Nederlandse terminologie. In een aantal gevallen heeft het CvTE de voorkeur gegeven aan het gebruik van een technische term, zoals *indicativus* en *nominativus*. Soms is er om praktische redenen voor gekozen twee termen naast elkaar te hanteren (bijvoorbeeld lijdend voorwerp / object); dit is aangegeven door middel van een schuine streep.

Sommige onregelmatige vormen in deze lijst zijn met meer of minder moeite in het bij het examen toegestane woordenboek of in het grammaticakatern te vinden. Ze zijn hier opgenomen, omdat het CvTE bij de inschatting van de beschikbare tijd voor de vertaalopgave ervan uitgaat dat deze vormen behoren tot de parate kennis van de kandidaat en dus niet behoeven te worden opgezocht. Uit het opnemen van zulke vormen in de lijst mag daarom niet de conclusie worden getrokken dat de andere onregelmatige vormen die ook in het woordenboek te vinden zijn, per definitie worden geannoteerd bij de vertaalopgave.

Wanneer in examenvragen het begrip **tekstelement** wordt gehanteerd, dan wordt daarmee bedoeld: een woord, een woordgroep, een bijzin of een zin. Een tekstelement kan bestaan uit aaneensluitende woorden, maar dit hoeft niet.

Spellingsregels ten aanzien van Griekse eigennamen (in het Nederlands)

Ten aanzien van de spelling van de Griekse eigennamen hanteert het CvTE de volgende regels:

1. Uitgangspunt vormt de lijst van namen uit de Griekse en Romeinse oudheid, in Van Dale, Groot woordenboek der Nederlandse taal, 13^e herziene uitgave, 1999.
2. Bij eigennamen die niet in deze lijst voorkomen, hanteert het CvTE de spelling die aansluit bij die van de bovengenoemde lijst.
3. In citaten (bijvoorbeeld vertalingen) wordt de spelling van de auteur aangehouden. Kandidaten dienen derhalve op de hoogte te zijn van de verschillende spellingsconventies ten aanzien van de Griekse eigennamen.

DEEL I VORMLEER

Algemeen:

- In principe wordt uitgegaan van het Attisch van de klassieke periode.
- Bij nominale en verbale vormen worden de dualisvormen niet bekend verondersteld.

1 Lidwoord

2 Zelfstandige naamwoorden

De verbuiging/uitgangen (inclusief vocativus) van:

- de α/η -stammen
- de o-stammen; van de contracta alleen $\nu\omicron\varsigma$ (niet $\acute{o}\sigma\tau\omicron\upsilon\nu$)
- de medeklinkerstammen, inclusief de stammen op -ι, -υ, -ευ; inclusief Ζεύς en ναῦς; exclusief de onzijdige woorden op -ας, zoals τὸ κρέας; exclusief ἡ αἰδώς; exclusief onregelmatige vocativi zoals γύναι.

3 Bijvoeglijke naamwoorden

De verbuiging/uitgangen van:

- de α/o -stammen, inclusief de adiectiva van twee uitgangen, exclusief de adiectiva op -οῦς
- de medeklinkerstammen, inclusief μέγας en πολὺς en het type ταχύς; inclusief het type ἀληθής etc. (niet de contractie in -α, zoals ὑγιᾶ)

de vorming en verbuiging van de vergrotende en overtreffende trap, inclusief de vormen ἥττων, κρείττων, βελτίων, ἀμείνων, μείζων, πλείων, κακίων, καλλίων en de vormen κράτιστος, βέλτιστος, ἄριστος, μέγιστος,

πλεῖστος, κάκιστος, κάλλιστος. Van de vergrotende trap op -(ι)ων/-(ι)ον alleen de ongecontraheerde vormen.

4 Bijwoorden

De vorming, inclusief de vergrotende en overtreffende trap; inclusief de vormen μάλα, μᾶλλον, μάλιστα en ἥκιστα; inclusief het adverbiaal gebruik van de acc. sing. neutr., zoals μέγα.

5 Telwoorden

De verbuiging van εἷς, οὐδεῖς/μηδεῖς.

6 Voornaamwoorden

De verbuiging van de voornaamwoorden, exclusief:

- de indirect reflexiva (οὗ, οἷ, ἔ, σφεῖς etc.)
- de gecontraheerde vormen van ἑαυτοῦ etc.
- de crasisvormen van ὁ αὐτός etc.
- de vormen (ὄ)του, (ὄ)τω, ἄττα en ἄττα
- de vormen τοῦ, τῷ als vragend voornaamwoord.

7 Werkwoorden

De vorming en vervoeging/verbuiging van:

- activum, medium en passivum
- de uitgang -η voor de indicativus 2e pers. sing. praes. med. (λύη), fut. med. (λύση) en fut. pass. (λυθήση) wordt bekend verondersteld
- enkelvoud en meervoud van: indicativus, coniunctivus, optativus, imperativus (hiervan slechts de 2e personen)
- participia in alle naamvallen
- infinitivi
- augment en reduplicatie (exclusief vormen met dubbel augment, zoals ἑώρων). Dat het augment kan worden weggelaten, wordt bekend verondersteld.

Vormen van praesens en imperfectum:

- de thematische werkwoorden exclusief de contracta met o-stam; χρήμαι en ζήω worden niet bekend verondersteld
- de athematische werkwoorden
- εἶμι en εἶμι (maar niet het imperfectum van εἶμι).

Vormen van de aoristus:

- de regelmatige sigmatische aoristus (inclusief de werkwoorden op -νυμι en de vormen ἔδοξα en ἀπόλεσα) en de pseudo-sigmatische aoristus
- de stamaoristi ἔβην, ἔστην, ἔδυν, ἔφυν, ἔγνω
- de aoristi van τίθημι, ἴημι, δίδωμι
- de volgende thematische aoristi: ἤγαγον, εἶλον, ἠσθόμην, (ἀπ)έθανον, (ἀπ)ωλόμην, (ἀφ)ικόμην, ἔβαλον, ἐγενόμην, ἦλθον, ἐσπόμην, ἠῦρον, ἠρόμην, ἔσχον, ὑπεσχόμην, ἔλαβον, εἶπον, ἔλιπον, ἔμαθον, εἶδον, ἔπαθον, ἐπιθόμην, ἐπιον, ἐπεσον, ἐπυθόμην, ἔτεκον, ἔτραπον, ἔτυχον, ἤνεγκον, ἔφυγον
- de regelmatig gevormde aoristus op -θην en de vormen van ἐβλήθην, ἐβουλήθην, ἐκλήθην, ἐρρήθην, ἐμνήσθην, ὤφθην, ἠῦρέθην
- van de passieve/intransitieve aoristi op -θην alleen de vormen van διεφθάρην en ἐφάνην.

Vormen van het perfectum en plusquamperfectum actief, exclusief de coniunctivus, optativus en imperativus:

- de regelmatig gevormde kappa-perfecta
- de perfecta ἀκήκοα, (ἀπ)όλωλα, βέβηκα, βέβληκα, γέγονα, εἶρηκα, ἐλήλυθα, ἠῦρηκα, λέλοιπα, πέποιθα
- de perfecta ἔστηκα, οἶδα (inclusief de imperativi ἴσθι en ἴστε), τέθηκα en hun onregelmatige vervoeging

- van het plusquamperfectum de uitgangen -η, -ης, -ει, -εμεν, -ετε, -εσαν.

Vormen van het perfectum en plusquamperfectum medium/passief, exclusief de coniunctivus, optativus en imperativus:

- de vormingen van het type λέλυμαι
- de vorming van βέβλημαι.

De vorming van het futurum, exclusief de optativus:

- de regelmatig gevormde sigmatische futura, de futura attica en het futurum passief (type λυθήσομαι)
- de futura ἀκούσομαι, (ἀπο)θανοῦμαι, βουλήσομαι, γενήσομαι, γνώσομαι, δόξω, ἔξω, ἐρῶ, ἔσομαι, εὔρησω, οἶσω, ὄψομαι, πεσοῦμαι, σχήσω, φανήσομαι, φεύξομαι.

Nota bene: werkwoordsvormen die niet in deze paragraaf genoemd zijn, maar duidelijk herkenbaar zijn (bijv. ἐτέλεσα, ἐκελεύσθη, λέλειπται) worden in principe niet geannoteerd.

DEEL II SYNTAXIS

1 Congruentie

Het begrip congruentie / congrueren met.

Congruentieregels met betrekking tot:

- onderwerp - persoonsvorm
- onderwerp - naamwoordelijk deel van het gezegde
- bijstelling
- bijvoeglijke naamwoorden - zelfstandige naamwoorden
- voornaamwoorden - zelfstandige naamwoorden
- antecedent en betrekkelijk voornaamwoord
- bijvoeglijke bepaling
- predicatieve bepaling.

2 Gebruik van het lidwoord

- het regelmatig ontbreken van het lidwoord bij een predicatieve bepaling en bij het naamwoordelijk deel van het gezegde
- het zelfstandig gebruik van bijvoeglijke naamwoorden, participia, infinitivi (zonder aanvullingen) en voorzetselgroepen
- het lidwoord bij eigennamen
- het lidwoord bij αὐτός en πᾶς
- de verbindingen ὁ μὲν ... ὁ δέ ... en οἱ μὲν ... οἱ δέ ...
- het zelfstandig gebruik van ὁ δέ.

3 Functies van naamvallen

Nominativus:

- onderwerp/subject
- naamwoordelijk deel van het gezegde.

Genitivus:

- bijvoeglijke bepaling, inclusief de genitivus objectivus
- als aanvulling bij werkwoorden
- als aanvulling bij bijvoeglijke naamwoorden
- bijwoordelijke bepaling van vergelijking en tijd
- in de genitivus absolutus constructie.

Dativus:

- meewerkend voorwerp
- als aanvulling bij werkwoorden
- als aanvulling bij bijvoeglijke naamwoorden
- de bezitter bij het werkwoord εἶναι
- bijwoordelijke bepaling van middel, wijze, maat en tijd, reden, plaats en oorzaak.

Accusativus:

- lijdend voorwerp / object
- als onderwerp en naamwoordelijk deel van het gezegde in a.c.i. en a.c.p.
- bijwoordelijke bepaling van richting, tijdsduur, afstand en betrekking.

Vocativus:

- aanspreekvorm.

4 Voorzetsels

Het gebruik van naamvallen bij de voorzetsels.

5 Bijvoeglijke naamwoorden

Bijvoeglijk en zelfstandig gebruik.

6 Trappen van vergelijking

Het gebruik en de betekenis van vergrotende trap inclusief de betekenissen "tamelijk" en "te".

Het gebruik en de betekenis van overtreffende trap: de betekenissen "-ste" en "zeer".

Het gebruik van ὡς en ὄτι + overtreffende trap: "zo ... mogelijk".

7 Voornaamwoorden

Bijvoeglijk en zelfstandig gebruik.

Het (ingesloten) antecedent van een betrekkelijke bijzin.

De relatieve aansluiting en attractie worden niet bekend verondersteld.

8 Werkwoorden

De begrippen overgankelijk/transitief en onovergankelijk/intransitief.

De begrippen directe en indirecte rede.

Het gebruik en de betekenis van de genera activum, medium en passivum:

Gebruik mediumvorm:

- belanguitdrukkend medium (indirect reflexief medium)
- direct reflexief medium
- intransitief medium
- passief gebruikt medium.

Gebruik passivumvorm (in aoristus- en futurumstam):

- passief gebruik
- intransitief passivum.

Het begrip medium tantum.

Gebruik van de tijden en aspect:

Het gebruik van de bij de vormleer genoemde tijden, inclusief het praesens historicum.

De volgende aspectswaarden:

- praesens en imperfectum (kernbetekenis: niet-afgesloten):
  - beschrijving van voortdurend/poging/gewoonte / herhaalde handeling
  - beschrijving van achtergrondgebeurtenis in verhaal
- aoristus (kernbetekenis: afgesloten):
  - aanduiding van handeling gezien in zijn totaliteit (constaterend)/nadruk op begin- of eindpunt van de handeling
  - aanduiding van gebeurtenissen die het verhaal voortstuwten
- perfectum en plusquamperfectum: een toestand als resultaat van de handeling in heden, resp. verleden.

Het gebruik en de betekenis van:

indicativus:

- realis
- irrealis (in de hoofdzin met ἄν, in de conditionele bijzin zonder ἄν).

coniunctivus:

- in hoofdzinnen: aansporing, twijfel, verbod
- in bijzinnen met ἄν: plausible gebeurtenis in de toekomst (*coniunctivus futuralis*), herhaalbare/algemene handeling (*coniunctivus generalis/iterativus*)
- doelaangevend
- na werkwoorden van vrezem.

optativus:

- in hoofdzinnen met ἄν: mogelijkheid (vaak in combinatie met een optativus in de bijzin zonder ἄν), bescheiden geformuleerde mening, vriendelijk bevel/verzoek
- in hoofdzinnen zonder ἄν (al dan niet ingeleid door εἴθε/εἰ γάρ): wens
- in conditionele bijzinnen zonder ἄν: mogelijkheid
- in bijzinnen (na historische tijd of praesens historicum in de hoofdzin):
  - in de indirecte rede
  - in conditionele en temporele bijzinnen verwijzend naar een herhaalde handeling in het verleden
  - in doelaangevende bijzinnen en na werkwoorden van vrezen
- in niet-conditionele bijzinnen met ἄν: mogelijkheid, bescheiden mening

imperativus:

- bevel/verzoek

infinitivus:

- de begrippen gelijktijdig(heid), voortijdig(heid), en natijdig(heid)
- in a.c.i. en n.c.i.
- na πρίν en ὥστε
- als aanvulling bij werkwoorden (inclusief ἔχω) en bijvoeglijke naamwoorden
- subjects- en objectsaccusativus
- gesubstantiveerde infinitivus

participium:

- de begrippen gelijktijdig(heid), voortijdig(heid), en natijdig(heid)
- bijvoeglijk, zelfstandig en predicatief gebruik
- het participium van het futurum met doel aangevende betekenis
- in een genitivus absolutus met uitgedrukt onderwerp
- de participiumpartikels ἄτε, ὥς en καί(περ)
- als aanvulling bij τυγχάνω en λανθάνω en bij παύομαι en ἄρχομαι
- in a.c.p. en n.c.p. bij werkwoorden die een gevoel, waarneming of weten (bijv. οἶδα) aanduiden

9 Vraagzinnen

Directe en indirecte vragen, inclusief vraagpartikels.

DEEL III LITERAIRE TERMEN: STILISTISCHE, NARRATOLOGISCHE EN ARGUMENTATIEVE MIDDELEN

I. Stilistische middelen

Afgebeelde Zie vergelijking.

Alliteratie De gelijkheid van beginmedeklinkers bij twee of meer woorden die dicht bij elkaar staan.

Leentje leerde Lotje lopen langs de lange Lindenlaan

Καὶ σὺ τοι παίδων πατήρ
πέφυκας.

Ook jij bent toch een vader van kinderen.

Euripides, *Medea* 344-345

Anafora De herhaling van een tekstelement aan het begin van opeenvolgende (delen van) zinnen of versregels.

dag stoel naast de tafel
dag brood op de tafel
dag visserke-vis met de pijp

P. van Ostaijen, *Marc groet 's morgens de dingen*

ἐκεῖνος εἶναί φησι Διόνυσον θεόν,
ἐκεῖνος ἐν μηρῷ ποτ' ἐρράφθαι Διός.

Hij beweert dat Dionysus een god is, **hij** (beweert) dat Dionysus ooit ingenaaid is geweest in de dij van Zeus.

Euripides, *Bacchae* 243-244

N.B. De betreffende tekstelementen hoeven niet per se in dezelfde vorm te staan. Zie bijvoorbeeld:

Πικροὺς δ' ἐγὼ σφιν καὶ λυγροὺς θήσω γάμους,
πικρὸν δὲ κῆδος καὶ φυγὰς ἐμὰς χθονός.

Bitter en gruwelijk zal ik voor hen de bruiloft maken, **bitter** hun familieband en mijn verbanning uit dit land.

Euripides, *Medea* 399-400

Antithese Het dicht bij elkaar geplaatst staan van inhoudelijk tegengestelde begrippen.

Die twee zijn als **water en vuur**.

Ἰὼ στέγαι
φίλων ἐρῆμοι, τῶν δ' ἀπολλύντων πλέαι.

Ach huis, van vrienden **verstoken**, maar **vol** van moordenaars.

Sophocles, *Electra* 1404-1405

Asyndeton De opeenvolging van twee of meer tekstelementen zonder verbindingswoord.

Dan zou ik mijn boek vertalen in het Maleis, Javaans, Soendaas, Alfoers, Boeginees, Battaks.

Multatuli, *Max Havelaar*

Παύσομαι κατηγορῶν. Ἀκηκόατε, ἐοράκατε, πεπόνθατε, ἔχετε· δικάζετε.

Ik zal een eind maken aan mijn aanklacht. [want] U hebt gehoord, [en] gezien, [en] geleden; [en] u hebt hem hier: [dus] spreek nu recht.

Μέλλοντα ταῦτα τῶν προκειμένων τι χρῆ
πράσσειν.

Dat is de toekomst; [maar] wat betreft het heden moeten we handelen.
Sophocles, *Antigone* 1334-1335

Beeld Zie vergelijking.

Chiasme De kruisgewijze plaatsing van grammaticaal en/of inhoudelijk gelijkwaardige tekstelementen.

Op het Centraal Examen dienen de vier tekstelementen die het chiasme vormen als volgt te worden genoteerd: ... (a) ... (b) ... (b) ... (a).

laat mij **je gezicht** (a) zien, laat mij **je stem** (b) horen,
want zoet is **je stem** (b) en **je gezicht** (a) is bekoorlijk.

Bijbel, *Hooglied* 2:14b

βαρεῖαν (a) **ἐχθροῖς** (b) **καὶ φίλοισιν** (b) **εὐμενῆ** (a)

geducht (a) **voor vijanden** (b) en **vrienden** (b) **welgezind** (a)
Euripides, *Medea* 809

Climax Een reeks van tenminste drie tekstelementen met een steeds sterker wordende inhoud.

Uren, dagen, maanden, jaren,
vliegen als een schaduw heen

Rhijnvis Feith, *Nieuwjaarslied*

καὶ κύσε χεῖρας,
δεινάς, ἀνδροφόνους, αἱ οἱ πολέας κτάνον υἴας.

en hij kuste de handen, **de geduchte, mannenmoordende, die vele zonen van hem hadden gedood.**

Homerus, *Ilias* 24.478-479

Eufemisme De weergave van een negatief geladen begrip door een verzachtende aanduiding.

De dierenarts heeft onze hond laten **inslapen**.

Ἕμεῖς δὲ μητέρ' οὐκέτ' ὄμμασιν φίλοις
ὄψεσθ', ἐς ἄλλο σχῆμ' ἀποστάντες βίου.

Jullie zullen jullie moeder niet meer zien met jullie lieve ogen, **wanneer jullie zijn weggegaan naar een andere fase van het leven.**

Euripides, *Medea* 1038-1039

Γνώμη/Sententia Een algemeen geldende uitspraak.

Van het concert des levens heeft niemand een program.

Κὰν βροτοῖς
αἱ δεύτεραί πως φροντίδες σοφώτεραι.

En bij mensen
is de tweede gedachte vaak de verstandigste.

Euripides, *Hippolytus* 435-436

- Hypallage** Een bijvoeglijk naamwoord congrueert met een ander zelfstandig naamwoord dan waarbij het qua betekenis past.
- Midwinterdag.—De geur van oude jassen,
de gang met **kalken** licht om in te dwalen.
- Ida Gerhardt, *Tussenuur*
- νεῖκος ἀνδρῶν ζύναιμον
- een **verwante** ruzie van mannen
(= een ruzie tussen verwante mannen)
- Hyperbaton** Tussen woorden die een grammaticale eenheid vormen, staan een of meer woorden die geen deel uitmaken van deze grammaticale eenheid.
- οὐκ, ἀλλὰ Πενθέως ἡ τάλαιν' ἔχω **κάρα**.
- Nee, maar ik, ongelukkige, heb **het hoofd** vast **van Pentheus**.
- Euripides, *Bacchae* 1284
- In woordgroepen als ὄν κατὰ θυμόν (in zijn hart, Homerus, Odyssee 1.4) en κνημῖδας ἐπισφυρίοις ἀραρυῖας (aan enkelbanden bevestigde scheinplaten, Homerus, Ilias 18.459) vormen de vetgedrukte woorden geen hyperbaton. De woorden κατὰ en ἐπισφυρίοις maken namelijk deel uit van de woordgroepen.*
- Hyperbool** Overdrijving.
- ὁ δ' ἦλθε ταῦτόν δακρύων ἔχων μέλος
ἡμῖν ἐπ' ἀκτάς, **μυρία** δ' ὀπισθόπους
φίλων ἄμ' ἔστειχ' ἠλίκων <θ'> ὀμήγουρις.
- Hij kwam naar ons toe bij de kust, met hetzelfde verdrietige lied, terwijl een **eindeloze** stoet vrienden en leeftijdsgenoten hem volgde.
- Euripides, *Hippolytus* 1178-90
- Litotes** De ontkenning van een begrip om het tegendeel te benadrukken.
- Dat is niet helemaal het juiste antwoord.
(De docent bedoelt dat het antwoord helemaal onjuist is.)
- ποιέων τε ταῦτα ἔπαινον εἶχε **οὐκ ὀλίγον** πρὸς τῶν πολιτηέων.
- door dit te doen verwierf hij **niet weinig** (= heel veel) lof van zijn medeburgers.
- Herodotus, *Historiae* 1.96
- Metafoor** De vervanging van een begrip door een begrip dat daar een gelijkenis mee vertoont. Het verschil met het stilistisch begrip Vergelijking is dat bij een metafoor alleen het beeld wordt genoemd (dus zonder 'als', 'zoals', 'gelijk aan', etc.).
- Hij woont in een **zwijnenstal**.
- ἔς δὲ τὴν τύχην
πεσοῦσ' ὄσσην σὺ πῶς ἂν ἐκνεῦσαι δοκεῖς;
- nu je in zo'n moeilijke situatie terechtgekomen bent,
hoe denk je eruit te kunnen **zwemmen** (= ontsnappen)?
- Euripides, *Hippolytus* 469-470

Metonymia

De vervanging van een begrip door een begrip dat daarmee te maken heeft maar er geen gelijkenis mee vertoont.

- een abstract in plaats van een concreet begrip (**Abstractum pro concreto**)

Εὐφορβος, ὃς ἠλικίην ἐκέκαστο

Euphorbus, die uitblonk onder zijn **leeftijd**
(= *leeftijdgenoten*)

Homerus, *Ilias* 16.808

- de naam van een god(in) in plaats van een begrip uit zijn/haar invloedssfeer

σπλάγχνα δ' ἄρ' ἀμείραντες ὑπείρεχον Ἥφαιστοιο.

na dan de ingewandstukken aan het spit geregen te hebben hielden ze deze boven **Hephaestus** (= *het vuur*).

Homerus, *Ilias* 2.426

- het materiaal van een voorwerp in plaats van het voorwerp zelf

μή τις (...)
χαλκὸν ἐνὶ στήθεσσι βαλὼν ἐκ θυμὸν ἔλοιτο.

om te voorkomen dat iemand hem het leven zou benemen door **brons** (= *een speer/zwaard*) in zijn borst te steken.

Homerus, *Ilias* 5.316-317

- een deel in plaats van het geheel (**Pars pro toto**)

ἅπαντα δὲ
στέγη πυκνοῖσιν ἐκτύπει δραμήμασιν.

en heel
het **dak** (= *huis*) dreunde van het drukke lopen.

Euripides, *Medea* 1179-1180

Paradox

Een schijnbare tegenstrijdigheid.

Schrijven is schrappen.

Τεθνᾶσι κοὐ τεθνᾶσι.

Ze zijn dood en ze zijn niet dood.

Euripides, *Helena* 138

Deze opmerking betreft de tweeling Castor en Pollux, die na hun dood als sterrenbeeld aan de hemel zijn geplaatst.

Parallellisme

De onderdelen van twee of meer grammaticaal en/of inhoudelijk gelijkwaardige tekstelementen staan in dezelfde volgorde.

Op het Centraal examen dienen de tekstelementen die het parallellisme vormen als volgt te worden genoteerd: ... (a) ... (b) ... (a) ... (b).

Daar (a) gaat ze (b), en zoveel schoonheid (c) heb ik nooit verdiend (d). / **Daar (a) staat ze (b), en zoveel gratie (c) heb ik nooit gezien (d).**

Clouseau, *Daar gaat ze*

πραότιτα (a) μὲν **πορίζων** (b), **ἀγριότητα** (a) δ' **ἐξορίζων** (b)· **φιλόδορος** (a) **εὐμενείας** (b), **ἄδωρος** (a) **δυσμενείας** (b).

hij **levert** (a) **vriendelijkheid** (b), en **verdrijft** (a) **grofheid** (b); hij is **vrijgevig** (a) **met vrolijkheid** (b), **gierig** (a) **met ruzie** (b).

Plato, *Symposium* 197d

Personificatie

Een vorm van beeldspraak waarbij levenloze dingen, voorwerpen of abstracties als levende wezens worden voorgesteld of eigenschappen daarvan toebedeeld krijgen.

Het licht begint te wandelen door het huis en raakt de dingen aan.

Ida Gerhardt, *Zondagmorgen*

μῆλα, τὰ δὴ κατέκειτ' ἐσφαγμένα **νηλεῖ** χαλκῶ

kleinvee, dat neerlag afgeslacht door het **meedogenloze** brons

Homerus, *Odyssee* 11.45

Pleonasme

Het aan een begrip toekennen van een kwalificatie die reeds in het begrip zelf besloten ligt.

een potentiële kans

καὶ μὲν που κεῖνον περυναίεται ἀμφὶς ἐόντες
τείρουσι.

en de omwonenden, die om hem heen wonen, denk ik,
kwellen hem.

Homerus, *Ilias* 24.488-489

Polysyndeton

De opeenvolging van twee of meer tekstelementen binnen een zin die telkens door een nevenschikkend voegwoord met elkaar verbonden zijn.

Die zorgt **en** waakt **en** slaaft **en** ploegt **en** zwoegt **en** zweet

Joost van den Vondel, *Palamedes*

θεάσομαι δὲ σὺν πατρὸς μολῶν ποδὶ
πῶς νιν προσόψῃ, **καὶ** σὺ **καὶ** δέσποινα σή.

Ik kom met mijn vader naar je toe, en dan zal ik eens zien hoe je naar hem kijkt,
én jij **én** je meesteres.

Euripides, *Hippolytus* 661-662

δώσει δέ τι ἔν γε φέρεσθαι,
ἢ εἴ τινα τριπόδων εὐχάλακων **ἢ** εἰς λεβήτων,
ἢ εἰ δὴ ἡμίονους **ἢ** εἰς χρύσειον ἄλυσσον.

Hij zal je iets geven om mee te nemen, een van de mooie bronzen drievoeten
of kommen, **of** twee muilezels **of** een gouden drinkbeker.

Homerus, *Odyssee* 15.83-85

Punt van overeenkomst

Zie Vergelijking.

Retorische vraag	<p>Een vraag waarbij het niet de bedoeling van de vragensteller is dat er een antwoord gegeven wordt.</p> <p>Waarom snapt niemand dat ik soms retorische vragen stel?</p> <p style="text-align: right;">Bill Gates</p> <p>Κακῶς πέπρακται πανταχῆ· τίς ἀντερεῖ;</p> <p>Het staat er in alle opzichten slecht voor; wie zal dit tegenspreken?</p> <p style="text-align: right;">Euripides, <i>Medea</i> 364</p>												
Tautologie	<p>Het nevenschikkend herhalen van een begrip in andere woorden.</p> <p>gratis en voor niks</p> <p style="text-align: center;">τὰς γὰρ ἐνθάδε θυσίας ἐπιστάμεσθα καὶ γινώσκομεν.</p> <p>want wij kennen de offers hier en zijn ervan op de hoogte.</p> <p style="text-align: right;">Euripides, <i>Iphigenia bij de Tauriërs</i> 490-491</p>												
Tertium comparationis	<p>Zie vergelijking.</p>												
Tricolon	<p>Een opsomming die bestaat uit drie delen.</p> <p>Αἶρει γὰρ ἀνδρῶν ὄμματ', ἐξαιρεῖ πόλεις, πίμπρησιν οἴκους·</p> <p>Zij verovert de ogen van mannen, verwoest steden, steekt huizen in brand!</p> <p style="text-align: right;">Euripides <i>Troades</i> 892-893, Hecuba over Helena</p>												
Vergelijking	<p>Een begrip wordt vergeleken met een ander begrip (met gebruik van 'als', 'zoals', 'gelijk aan', etc.).</p> <p>De vergelijking bestaat uit drie elementen:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. afgebeelde: het begrip dat met iets anders vergeleken wordt 2. beeld: het begrip waarmee het afgebeelde vergeleken wordt 3. tertium comparationis / punt van overeenkomst: het aspect waarin afgebeelde en beeld overeenkomen <p>De jongen werd zo rood als een kreeft.</p> <table><tr><td>afgebeelde:</td><td>de jongen</td></tr><tr><td>beeld:</td><td>de kreeft</td></tr><tr><td>tertium comparationis / punt van overeenkomst:</td><td>de roodheid</td></tr></table> <p>᾽Ως τὸν μὲν λίπε θυμός, ἐπ' αὐτῷ δ' ἔργον ἐτύχθη ἀργαλέον Τρώων καὶ Ἀχαιῶν· οἱ δὲ λύκοι ὡς ἀλλήλοισ ἐπόρουσαν.</p> <p>De levensgeesten verlieten hem, en bij zijn lijk ontstond een gruwelijke strijd van Trojanen en Grieken; zij stormden als wolven op elkaar af.</p> <p style="text-align: right;">Homerus, <i>Ilias</i> 4.470-472</p> <table><tr><td>afgebeelde:</td><td>Trojanen en Grieken</td></tr><tr><td>beeld:</td><td>wolven</td></tr><tr><td>tertium comparationis / punt van overeenkomst:</td><td>het (vol agressie) op elkaar afstormen</td></tr></table>	afgebeelde:	de jongen	beeld:	de kreeft	tertium comparationis / punt van overeenkomst:	de roodheid	afgebeelde:	Trojanen en Grieken	beeld:	wolven	tertium comparationis / punt van overeenkomst:	het (vol agressie) op elkaar afstormen
afgebeelde:	de jongen												
beeld:	de kreeft												
tertium comparationis / punt van overeenkomst:	de roodheid												
afgebeelde:	Trojanen en Grieken												
beeld:	wolven												
tertium comparationis / punt van overeenkomst:	het (vol agressie) op elkaar afstormen												

II. Narratologische middelen

- Alwetende verteller** Een vertellende instantie die complete kennis van alle gebeurtenissen, onuitgesproken gedachten van personages en de afloop van het verhaal heeft.
- Apostrofe** Iemand spreekt een ding of begrip aan, of een personage dat niet bij hem of haar aanwezig is.
- De alwetende verteller vertelt:*
Ἔνθ' ἄρα τοι, Πάτροκλε, φάνη βιώτοιο τελευτή.
Toen verscheen voor jou, Patroclus, het einde van je leven.
Homerus, *Ilias* 16.787
- Dramatische ironie** Een of meer personages hebben minder kennis van de situatie dan de lezer/toehoorder.
- Ἄνθ' ὃν ἐγὼ τάδ', ὡσπερὶ τοῦμοῦ πατρός,
ὑπερμαχοῦμαι, κάπῃ πάντ' ἀφίξομαι
ζητῶν τὸν αὐτόχειρα τοῦ φόνου λαβεῖν.
Daarom zal ik, alsof het om mijn eigen vader ging,
de strijd aangaan, en zal ik alles in het werk stellen
om te proberen de moordenaar te pakken te krijgen.
Sophocles, *Oedipus Tyrannus* 264-266
*Oedipus zegt dit terwijl hij nog niet weet dat het inderdaad om zijn eigen vader
gaat en dat hij, Oedipus, zelf de moordenaar is.*
- Prospectie (flashforward)**
De verteller of een personage verwijst naar latere gebeurtenissen.
χρῆν γὰρ **Κανδαύλη γενέσθαι κακῶς.**
want het was voorbeschikt **dat het slecht zou aflopen met Candaulus.**
Herodotus, *Historiën* 1.8
- Retrospectie (flashback)**
De verteller of een personage verwijst naar eerdere gebeurtenissen.
Οὐ μὲν δὴ τόδε μείζον ἐπι κακὸν ἢ ὅτε **Κύκλωψ
εἴλει ἐνὶ σπήϊ γλαφυρῷ κρατερῆφι βίηφιν.**
Dit is geen grotere ramp dan **toen de Cycloop ons
met bruto geweld opsloot in zijn gewelfde grot.**
Homerus, *Odyssee* 12.209-210
- Ringcompositie** Afbakening van een tekstsegment door aan het einde een tekstelement uit het begin (al dan niet letterlijk) te herhalen.
Ἄνδρα μοι ἔγγαστε, Μοῦσα.
(...)
θεά, θυγάτηρ Διός, εἶπε καὶ ἡμῖν.
Muze, bezing me de man,
(...)
godin, dochter van Zeus, vertel het ook aan ons.
Homerus, *Odyssee* 1.1 en 1.10
- Vertelperspectief** Het perspectief van waaruit de lezers de gebeurtenissen van het verhaal zien; dit perspectief kan bij de verteller of bij een van de personages liggen.

Verteltempo

De verhouding tussen verteltijd en vertelde tijd.

Verteltijd: de tijd die gebruikt wordt om het verhaal te vertellen.

Vertelde tijd: de tijdsduur van de vertelde gebeurtenissen.

Versnelling: de verteltijd is korter dan de vertelde tijd. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer in een vertelling een samenvatting van gebeurtenissen wordt gegeven of wanneer er een sprong in de tijd wordt gemaakt.

Vertraging: de verteltijd is langer dan de vertelde tijd. Dit is bijvoorbeeld het geval wanneer in een vertelling een beschrijving wordt gegeven van een persoon of voorwerp.

III. Argumentatieve middelen

A-fortiori-redenering

Een redenering die stelt dat, wanneer in een bepaalde situatie iets geldt, het vanzelfsprekend is dat dit in een andere situatie met des te meer reden geldt.

Als een volwassene deze steen niet kan optillen, kan een kind dat al helemaal niet.

Herodotus vertelt dat de vrouw van Candaules het heel erg vond dat haar man haar naakt aan zijn dienaar had laten zien. Hij voegt daaraan toe:
παρὰ γὰρ τοῖσι Λυδοῖσι, σχεδὸν δὲ καὶ παρὰ τοῖσι ἄλλοισι βαρβάροισι, καὶ ἄνδρα ὀφθῆναι γυμνὸν ἐς αἰσχύνην μεγάλην φέρει.

Want bij de Lydiërs, zoals bij vrijwel alle niet-Grieken, wordt het **zelfs** als schandelijk beschouwd wanneer **een man** naakt gezien wordt.

Herodotus, *Historiae* 1.10

Analogie-redenering Het verdedigen van een bewering/stelling door een vergelijkbare situatie aan te halen.

ῥέει γὰρ ἐκ Λιβύης ὁ Νεῖλος καὶ μέσσην τάμνων Λιβύην, καὶ ὡς ἐγὼ συμβάλλομαι τοῖσι ἐμφανέσι τὰ μὴ γινωσκόμενα τεκμαιρόμενος, τῷ Ἰστρω ἐκ τῶν ἴσων μέτρων ὀρμᾶται. Ἰστρος τε γὰρ ποταμὸς ἀρξάμενος ἐκ Κελτῶν καὶ Πυρήνης πόλιος ῥέει μέσσην σχίζων τὴν Εὐρώπην.

De Nijl stroomt vanuit Libië dwars door Libië heen, en loopt, zoals ik concludeer door op basis van wat er bekend is bewijzen te vinden voor wat er onbekend is, over een even lange afstand als de Donau. Want de Donau begint bij de Kelten en de stad Pyrene en stroomt dwars door Europa heen.

Herodotus, *Historiën* 2.33

Autoriteitsargument

De verwijzing naar een uitspraak van een belangrijk persoon om een eigen bewering kracht bij te zetten.

Als de Grieken worden aangevallen door de Perzen zoeken ze hulp van de Syrakusanen; maar de Atheners willen het bevel over de Griekse vloot niet afstaan:

Μάτην γὰρ ἂν ὧδε πάραλον Ἑλλήνων στρατὸν πλεῖστον εἶημεν ἐκτημένοι, εἰ Συρηκοσίοισι ἐόντες Ἀθηναῖοι συγχωρήσομεν τῆς ἡγεμονίας, ἀρχαιότατον μὲν ἔθνος παρεχόμενοι, μούνοι δὲ ἐόντες οὐ μετανάσται Ἑλλήνων· τῶν καὶ Ὅμηρος ὁ ἐποποιὸς ἄνδρα ἄριστον ἔφησε ἐς Ἴλιον ἀπικέσθαι τάξει τε καὶ διακοσμήσαι στρατόν.

Zo zouden we namelijk voor niets de grootste zeemacht van de Grieken bezitten, als ten behoeve van de Syracusanen wij, nota bene Atheners, afstand zullen doen van het opperbevel, terwijl we het oudste volk in Griekenland vormen, en als enigen van de Grieken geen immigranten zijn; en ook Homerus, de dichter van epen, zei dat van alle Grieken die in Troje waren aangekomen, de beste in het opstellen en indelen van het leger een Athener was.

Herodotus 7.161

Fictieve uitspraak

Het zelf onder woorden brengen van een mogelijke reactie of tegenwerping om daar op voorhand op in te kunnen gaan.

ἴσως γὰρ ἂν λεγόντων ἡμῶν ὅτι “Οὐκ ὀρθῶς λέγετε, ὧ ἄνθρωποι, ἀλλὰ ψεύδεσθε”, ἔροιντ’ ἂν ἡμᾶς: “ ὦ Πρωταγόρα τε καὶ Σώκρατες, (...) εἶπατον ἡμῖν.”

want als wij zouden zeggen: "Jullie hebben geen gelijk, mensen, maar jullie vergissen je", dan zouden zij misschien zeggen: "Protagoras en Socrates, (...) zeg ons dat eens."

Plato, *Protagoras* 353a

Syllogisme

Een redenering waarbij een conclusie getrokken wordt uit twee premissen (stellingen), een algemene (premissa maior) en een specifieke (premissa minor).

premissa maior	Alle mensen zijn sterfelijk
premissa minor	Socrates is een mens
conclusie	Socrates is sterfelijk

IV. Aanvullingen per auteur

Aanvullingen voor Herodotus:

Stilistische middelen

Epanalepsis

Het verdergaan met het hoofdverhaal na een digressie door (al dan niet woordelijke) herhaling van (een deel van) het voorafgaande.

(...), ἐς ὃ διεξελθόντες ταύτην ἐς τὴν ἔρημον ἀπίκοντο.

Ἦ δ' ἔρημος αὕτη... (digressie)

Ἐπεὶ ὦν ὁ Δαρεῖος ἦλθε ἐς τὴν ἔρημον, (...)

(...), totdat ze, na verdergetrokken te zijn, in die woestijn aankwamen.

Die woestijn ... (digressie)

Toen Darius dus **in de woestijn gekomen was**, (...)

Herodotus, *Historiën* 4.123-124

Kop-staartconstructie

Aan het begin van een zin (kop) wordt een werkwoord uit het einde van de vorige zin (staart) herhaald als participium.

Οὗτος δὴ ὦν ὁ Κανδαύλης ἠράσθη τῆς ἑωυτοῦ γυναικός, ἐρασθεὶς δὲ ἐνόμιζέ οἱ εἶναι γυναῖκα πολλὸν πασέων καλλίστην.

Die Candaules dus, die **werd** nu **verliefd** op zijn eigen vrouw, en doordat hij **verliefd geworden** was, vond hij dat zijn vrouw met afstand het mooiste van allemaal was.

Herodotus, *Historiën* 1.8

Aanvullingen voor Homerus:

1. Stilistische middelen

Dichterlijk meervoud

Het gebruik van een meervoud van een zelfstandig naamwoord waar een enkelvoud begrepen moet worden.

ὣς ἔφατ', ἐν στήθεσσι καθαπτόμενος φίλον ἦτορ:

Zo sprak hij, terwijl hij zijn hart in zijn **borst** tot de orde riep.

Homerus, *Odyssee* 20.22

Enjambement

Het doorlopen van een syntactische eenheid voorbij het einde van een versregel, waarbij niet meer dan twee woorden van de syntactische eenheid op de volgende regel staan.

Ἄνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα, πολύτροπον, ὃς μάλα πολλὰ
πλάγχθη.

Bezing me, Muze, de listige man, **die zeer veel zwierf**.

Homerus, *Odyssee* 1.1-2

Homerische vergelijking

Een vergelijking waarbij het beeld uitvoerig wordt uitgewerkt.

Ὡς δ' ὅτ' ἐπὶ προβόλῳ ἀλιεὺς περιμήκει ράβδῳ
ἰχθύσι τοῖς ὀλίγοισι δόλον κατὰ εἶδατα βάλλων
ἐς πόντον προίησι βοὸς κέρας ἀγραύλοιο

ἀσπαίροντα δ' ἔπειτα λαβὼν ἔρριψε θύραζε,
ὡς οἱ γ' ἀσπαίροντες ἀείροντο προτὶ πέτρας.

Zoals wanneer een visser op een uitstekende rots met zijn lange hengel voor de kleine vissen voedsel als lokaas uitgooit en zijn hoornen dobber in zee gooit en vervolgens, wanneer hij beet heeft, deze spartelend uit het water ophaalt, zó werden zij spartelend opgehaald naar de rotsen.

Homerus, *Odyssee* 12.251-255

Bij de interpretatie van een vergelijking kan men onderscheid maken tussen de primaire functie (illustratie van een deel van het verhaal) en verschillende secundaire functies, zoals het vooruit- of terugverwijzen, het opwekken van emoties en de mogelijkheid om een passage in een breder perspectief te plaatsen.

Patronymicum

Persoonsaanduiding die is afgeleid van de naam van de (groot)vader.

Ἄτρεΐδης, zoon van Atreus (*Agamemnon*)

Homerus, *Ilias* 1.7

2. Narratologische middelen

Epitheton ornans

Een herhaaldelijk gebruikte bijvoeglijke bepaling (vaak, maar niet altijd gevormd door een enkel bijvoeglijk naamwoord) die een vaste eigenschap weergeeft van persoon of zaak (bijvoorbeeld een stad of een land), ongeacht de relevantie in de tekst.

Zie ook hieronder bij Formule.

Τὸν δ' ἡμείβετ' ἔπειτα **ποδάρκης δῖος** Ἀχιλλεύς.

Hem antwoordde daarna de **snelvoetige edele** Achilles.

Homerus, *Ilias* 1.121

Formule

Een herhaaldelijk gebruikte vaste formulering.

1. Τὸν δ' ἡμείβετ' ἔπειτα **ποδάρκης δῖος** Ἀχιλλεύς.

Hem antwoordde daarna de snelvoetige edele Achilles.

Homerus, *Ilias* 1.121

2. Τὸν δ' ἡμείβετ' ἔπειτα **ἄναξ ἀνδρῶν** Ἀγαμέμνων.

Hem antwoordde daarna de heerser der mannen Agamemnon.

Homerus, *Ilias* 1.172

3. Τὸν δὲ ἰδὼν ἐνόησε **ποδάρκης δῖος** Ἀχιλλεύς.

De snelvoetige edele Achilles kreeg hem in het oog en merkte hem op.

Homerus, *Ilias* 11.599

4. Ὡς ἔφατ', οὐδ' ἀπίθησεν **ἄναξ ἀνδρῶν** Ἀγαμέμνων.

Zo sprak hij, en de heerser der mannen Agamemnon gehoorzaamde.

Homerus, *Ilias* 2.441

De formule Τὸν/τὴν δ' ἡμείβετ' ἔπειτα, "hem/haar antwoordde daarna" (zie voorbeelden 1 en 2), komt ruim zeventig keer voor bij Homerus. Het onderwerp van ἡμείβετ' bestaat meestal uit een eigennaam met één (bijvoorbeeld ἄναξ ἀνδρῶν) of twee (bijvoorbeeld ποδάρκης en δῖος) epitheta ornantia.

De combinatie eigennaam + epitheton ornans is ook een formule, die op zijn beurt weer met andere formules verbonden kan worden (zie voorbeelden 3 en 4).

Typische scène

Een groep (bijna) woordelijk herhaalde verzen waarmee een telkens terugkerende activiteit wordt beschreven (bijv. aankomst, badscène, offer).

Αὐτὰρ ἐπεὶ λοῦσέν τε καὶ ἔχρισεν λίπ' ἐλαίῳ
ἀμφὶ δέ με χλαῖναν καλήν βάλεν ἠδὲ χιτῶνα,
εἶσε δέ μ' εἰσαγαγοῦσα ἐπὶ θρόνου ἀργυροῦλου,
καλοῦ δαιδαλέου - ὑπὸ δὲ θρήνυς ποσὶν ἦεν.

Maar nadat zij (*Cirke*) me (*Odysseus*) gewassen had en ingesmeerd met olijfolie, legde ze een mooie mantel en kleet om mij heen, en liet ze me, na me binnengeleid te hebben, plaats nemen op een zetel met zilverbeslag, een mooie, kunstig bewerkte - en eronder was een bankje voor de voeten.

Homerus, *Odyssee* 10.364-367

Een held bewapent zich: Homerus, Ilias 3.328 vv. / 16.130 vv. / 19.367 vv.

Een maaltijdsceṅe: Homerus, Ilias 1.458 vv. / 2.421 vv. / Odyssee 12.359 vv.

3. Metrum

De kandidaat wordt geacht in staat te zijn een dactylische hexameter te scanderen. De volgende begrippen worden bekend verondersteld: dactylus, spondee, hexameter, elisie. De begrippen cesuur en synizese worden niet bekend verondersteld.

Verband tussen metrum en inhoud

De aanwezigheid van veel spondeeën in een versregel kan plechtstatigheid, somberheid of traagheid uitdrukken.

ψυχὴν κικλήσκων Πατροκλῆος δειλοῖο.

terwijl hij (*Achilles*) de schim van de ongelukkige Patroclus aanriep.

Homerus, *Ilias* 23.221

De aanwezigheid van veel dactyli kan opwindend, luchtig of snelheid uitdrukken.

Αὐτίς ἔπειτα πέδονδε κυλίνδετο λάας ἀναιδῆς.

Daarna rolde de onbeschaamde steen weer naar de vlakke.

Homerus, *Odyssee* 11.598

Aanvullingen voor de tragediedichters

Stilistische middelen

Dichterlijk meervoud

Het gebruik van een meervoud van een zelfstandig naamwoord waar een enkelvoud begrepen moet worden.

ἀναίνεται δὲ λέκτρα κοῦ ψαύει γάμων,

Hij wijst **het bed** af en raakt **het huwelijk** niet aan.

Euripides, *Hippolytus* 14

Enjambement

Het doorlopen van een syntactische eenheid voorbij het einde van een versregel, waarbij niet meer dan twee woorden van de syntactische eenheid op de volgende regel staan.

Ὦς δὲ πέτρος ἦ θαλάσσιος
κλύδων ἀκούει νοθετουμένη φίλων.

Als een rots of een golf van de zee luistert ze naar haar vrienden, terwijl ze wordt terechtgewezen.

Euripides, *Medea* 28-29

Patronymicum

Persoonsaanduiding die is afgeleid van de naam van de (groot)vader.

ἡ γὰρ πανώλης **Τυνδαρίς**, μήτηρ ἐμή,
ἐξέβαλέ μ' οἴκων

want de heel verderfelijke **dochter van Tyndareüs** (*Clytaemestra*), mijn moeder, heeft me uit huis gegooid

Euripides, *Electra* 60-61

Stichomythie

Een dialoog waarin men om de beurt één regel spreekt.

Dionysus en Pentheus:

ΔΙ. Εἴφ' ὅ τι παθεῖν δεῖ: τί με τὸ δεινὸν ἐργάσῃ;

ΠΕ. Πρῶτον μὲν ἄβρὸν βόστρυχον τεμῶ σέθεν.

ΔΙ. Ἴερὸς ὁ πλόκαμος: τῷ θεῷ δ' αὐτὸν τρέφω.

ΠΕ. Ἔπειτα θύρσον τόνδε παράδος ἐκ χεροῖν.

ΔΙ. Αὐτός μ' ἀφαιροῦ: τόνδε Διονύσου φορῶ.

ΠΕ. Εἰρκαῖσί τ' ἔνδον σῶμα σὸν φυλάζομεν.

ΔΙ. Λύσει μ' ὁ δαίμων αὐτός, ὅταν ἐγὼ θέλω.

DI. Vertel wat ik moet ondergaan: wat voor ergs ga je me aandoen?

PE. Eerst zal ik die fijne lokken van je afsnijden.

DI. Mijn haar is heilig; ik laat het groeien voor de god.

PE. Daarna moet je die thyrsusstaf uit handen geven.

DI. Pak hem zelf van mij af; het is Dionysus' staf die ik draag.

PE. En we zullen je bewaken achter de tralies.

DI. De god zelf zal mij bevrijden, wanneer ik dat wil.

Euripides, *Bacchae* 492-498

COLLEGE VOOR TOETSEN EN EXAMENS

Het College voor Toetsen en Examens is namens de overheid verantwoordelijk voor de kwaliteit en het niveau van de centrale examens en toetsen in Nederland. Het heeft verschillende examens en toetsen onder zijn hoede.

cvte.nl

SAMEN BOUWEN WE AAN GOEDE TOETSEN EN EXAMENS

 Centrale Eindtoets primair onderwijs: de eindtoets die de overheid aanbiedt aan leerlingen uit groep 8. De uitkomst is een advies voor het best passende brugklatype. Centraleeindtoetspo.nl

 Centrale examens voortgezet onderwijs: het centrale deel van de eindexamens vmbo, havo of vwo. Het diploma geeft toegang tot passend vervolgonderwijs. Examenblad.nl

 Staatsexamens voortgezet onderwijs: examens voor iedereen die individueel of op vso-scholen niet in staat is via het regulier voortgezet onderwijs examen af te leggen. Staatsexamensvo.nl

 Centrale examens middelbaar beroeps-onderwijs: centrale examens Nederlandse taal en Engels voor studenten in het mbo. De uitkomst is onderdeel van het mbo-diploma. Examenbladmbo.nl

 Staatsexamens Nederlands als tweede taal: examens Nederlandse taal voor iedereen die Nederlands niet als moedertaal heeft. Het diploma toont aan dat het Nederlands voldoende is voor werk of opleiding. Staatsexamensnt2.nl